

УДК 341.231.14:343.261-052:331.3

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ

Коваль Т. О.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди

Анотація: у статті розглядаються погляди на покарання і практику їх виконання, аналізується формування міжнародних правових стандартів поведінки з в'язнями, прав і свобод засуджених.

Ключові слова: міжнародне співтовариство, історія людства, міжнародні стандарти, державна політика, правотворча діяльність, адміністрація установ, умови відбування покарання.

Аннотация: в статье рассматриваются взгляды на наказания и практику их исполнения, анализируется формирование международных правовых стандартов обращения с заключенными, прав и свобод осужденных.

Ключевые слова: международное сообщество, история человечества, международные стандарты, государственная политика, правотворческая деятельность, администрация учреждений, условия отбывания наказания.

Annotation: the article examines the views on punishment and the practice of their implementation, analyzes the formation of international legal standards for the treatment of prisoners, the rights and freedoms of convicts.

Key words: international community, history of mankind, international standards, state policy, law-making activity, administration of institutions, conditions for serving a sentence.

Міжнародне співтовариство протягом останніх трьох століть розробляло універсальні концепції прав людини, у тому числі оптимальні моделі поведінки з в'язнями. Дослідники відзначають, що найдавніші політико-правові погляди на покарання і практику їх виконання, на права і свободи засуджених сформуливались спочатку в країнах стародавнього Сходу (Єгипет, Вавілон, Індія, Китай), а вже потім розвинуті античними мислителями Демокритом, Сократом, Платоном та Арістотелем. Середньовіччя, як відомо, історію людства прогресивними ідеями не збагатило, і навіть навпаки. Тому подальший прогресивний розвиток вказаних ідей приписують працям Бекарія, Говарда і Бенґама – видатним гуманістам XVII–IX ст.

Так, В.А. Львовчкін, у результаті дослідження процесу міжнародного співробітництва з питань виконання покарань, виділив 4 основні етапи формування міжнародних правових стандартів поведінки з в'язнями, прав і свобод засуджених:

- перший етап (кінець XVIII ст. – середина XIX ст.) – зародження міжнародного співробітництва з пенітенціарних проблем та перші спроби реформування в'язничних установ;
- другий етап (друга половина XIX ст. – початок XX ст.) – створення офіційних міжнародних організацій та проведення міжнародних конгресів з пенітенціарних проблем;
- третій етап (середина XX ст.) – етап реальної спроби створення міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі;
- четвертий етап (з 1945 р. – до теперішнього часу) – етап створення ООН та міжнародних стандартів з прав і свобод людини і громадянина, зокрема стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі [1]. у кримінально-виконавчій науці визнано, що: 1) система міжнародних стандартів у своєму розвитку пройшла значний історичний шлях; 2) сучасний стан міжнародного співробітництва з проблем пенітенціарної діяльності варто розглядати як продукт копіткої, плідної співпраці багатьох поколінь Учених, практиків, представників неурядових організацій, що сприяло затвердженню гуманістичних засад розбудови цивілізованої системи виконання кримінальних покарань [2].

У контексті дослідження актуальною є проблематика впливу основоположень міжнародно-правових актів на формування кримінально-виконавчої політики держави, яка, як зауважує П. Л. Фріс, “визначає основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосовної діяльності відповідних державних органів у сфері реалізації кримінальних покарань” [3].

Загальновідомо, що державна політика у будь-якій сфері життя суспільства визначається багатьма факторами. На формування і реалізацію кримінально-виконавчої політики суттєвий вплив чинять такі фактори, як міжнародні стандарти в галузі прав і свобод людини, у тому числі прав засуджених (ув'язнених) і правил поведінки з ними.

Набуття Україною в 1995 році членства у Раді Європи суттєво вплинуло на розвиток і кримінально-виконавчої системи України. Саме цей фактор, на думку Л.П. Оніки, обумовив необхідність приведення законодавства та практики у відповідність до міжнародних актів і стандартів, в тому числі й у сфері виконання кримінальних покарань. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження положень стратегічних міжнародно-правових документів, якими повинна керуватися практика діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС України), бо їх недостатнє врахування не лише не сприяє євроінтеграції України, а й не дає змоги забезпечити безумовне дотримання прав людини в процесі виконання кримінальних покарань [4].

На думку В.В. Стадніка, значення міжнародних нормативно-правових актів полягає в тому, що вони: 1) формують цілі і принципи політики у сфері виконання покарання; 2) слугують орієнтиром для розвитку політики, законодавства та прав засуджених у різних країнах; 3) є компромісними варіантами, що відображають принципи виконання покарання в різних правових системах; 4) сприяють державним органам, громадським організаціям, приватним особам у виробленні позиції щодо належного ставлення і поведіння із засудженими; 5) встановлюють мінімальні обов'язкові вимоги до виконання позбавлення волі; 6) створюють умови та заохочення проведення науково-дослідницької роботи у сфері боротьби із злочинністю [2].

Вивчення міжнародно-правових актів, їх класифікації та функціонального призначення видається вкрай важливим для справи підвищення кваліфікації чинних і якісної підготовки фахівців для правоохоронних органів, у тому числі органів і установ виконання покарань, адже «вивчення зарубіжного досвіду відкриває перед юристом нові горизонти, дає змогу йому краще пізнати право своєї країни, бо специфічні риси цього права особливо виразно виявляються порівняно з іншими системами. Порівняння здатне озброїти юриста ідеями та аргументами, які не можна отримати навіть при дуже доброму знанні тільки власного права» [5].

Разом з цим фахівці відзначають, що «проблема сутності та змісту міжнародних стандартів з прав засуджених до позбавлення волі та їх практичної реалізації в Україні залишається недостатньо вивченою. Відсутність таких досліджень залишає законодавчу та кримінально-виконавчу практику без чітких науково обґрунтованих критеріїв прийняття відповідних рішень» [1]. Вказують навіть на те, що «...Україна... не в повній мірі та на низькому рівні виконує взяті на себе юридичні обов'язки, у тому числі й у сфері виконання покарань» [6].

Водночас, вирішення теоретичних і науково-практичних питань, пов'язаних з аналізом та запровадженням міжнародних стандартів у практичну діяльність органів і установ виконання покарань, їх посадових осіб, які забезпечували би функціонування суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності на засадах непорушності конституційних прав і свобод людини та громадянина є важливим питанням.

Науковці цілком слушно наголошують на тому, що на підставі Мінімальних стандартних правил поведіння із в'язнями, прийнятими ООН у 1957 р. була розроблена ціла низка міжнародних документів універсального характеру, що регулюють або порядок і умови виконання окремих видів покарань, або виконання покарань стосовно окремих категорій засуджених, або діяльність органів і установ виконання покарань чи осіб, які мають відношення до процесу виконання й відбування покарань [7]. І акцентують на тому факті, що і Мінімальні стандартні правила поведіння із в'язнями [8] і Європейські тюремні правила [9] – це міжнародні документи-рекомендації, що не мають обов'язкової юридичної сили для держав – членів ООН чи ради Європи. З одного боку, «міжнародні стандарти особливо відіграють роль з'єднувальної ланки між Загальною декларацією прав людини і національним кримінально-виконавчим законодавством, яке покликане регулювати процедуру застосування обмежень прав і свобод, притаманних покаранню» [10], а з іншого боку, «формально розроблені міжнародною спільнотою стандарти поведіння із засудженими є лише дороговказом для адміністрації установ виконання покарань по створенню належних мінімальних умов людяності й поваги» [7].

Загалом під імплементацією міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі розуміють державно-владну діяльність компетентних органів щодо втілення в національне законодавство за допомогою сукупності правових засобів положень, передбачених нормами міжнародного права стосовно цієї категорії громадян [1]. Таке розуміння імплементації є цілком прийнятним і саме такий шлях може обрати вітчизняний законодавець задля приведення кримінально-виконавчого законодавства у відповідність з положеннями вказаних стандартів.

На сьогодні науковцями вироблені певні класифікації цих стандартів, наприклад:

- за масштабами дії стандартів – універсальні й регіональні;
- за спеціалізацією – стандарти загального й спеціального характеру;
- за обов'язковістю для держав-учасниць – обов'язкові й стандарти – рекомендації.

Таку думку щодо класифікації міжнародних стандартів поділяють більшість науковців. Ми погоджуємося з такою класифікацією, але вважаємо класифікацію міжнародних стандартів значущою ще й за джерелами походження, а саме на: 1) міжнародні договори (пакти, конвенції); 2) норми і принципи, прийняті міжнародними урядовими або неурядовими організаціями. Адже міжнародні договори (пакти, конвенції) є обов'язковими для держав, які їх підписали й ратифікували. Стандарти ж міжнародних урядових (ООН, її робочі органи) та неурядових (Міжнародна амністія, Penal Reform International та ін.) організацій, як правило, мають лише рекомендаційний характер [11].

В.А. Львовичкін, досліджуючи засади реалізації міжнародних стандартів щодо прав і свобод засуджених до позбавлення волі, поділив їх на чотири групи:

- 1) стандарти організації режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі;
- 2) стандарти організації праці та професійної підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі;
- 3) стандарти організації виховної роботи із такими засудженими;
- 4) стандарти організації мікросоціальних умов відбування покарання у виді позбавлення волі [1].

Універсальні міжнародні стандарти загального характеру містяться в найважливіших загальносвітових міжнародних документах щодо захисту прав і свобод людини, які розроблені й прийняті в межах Організації Об'єднаних Націй (ООН). Найзначущими серед них є: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.); Декларація про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведіння і покарання (1975 р.); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведіння і покарання (1984 р.), а також Факультативний протокол до цієї Конвенції від 18 грудня 2002 р.

Перші два займають чільне місце серед усіх інших: їх визначальна роль полягає в тому, що всі їх положення застосовують для визначення фундаментальних основ правового статусу осіб, які входять до сфери дії кримінальної юстиції, у тому числі засуджених.

Регіональні міжнародні стандарти загального характеру містяться в міжнародно-правових документах, що розробляли і приймали під егідою Ради Європи, юридичну основу діяльності, крім міжнародних актів загальносвітового значення, що розглянуто вище, також становлять: Європейська конвенція з прав людини – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (з протоколами); Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р. (з протоколами) [11].

Універсальні міжнародні стандарти спеціального характеру містяться (оголошені) в міжнародних актах, прийнятих у межах ООН та безпосередньо призначених регламентувати правила поведінки із засудженими. Основними міжнародними актами цієї групи вважають Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1955 р.), Процедури ефективного виконання Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями (1984 р.), Звід принципів захисту всіх осіб, затриманих чи ув'язнених у будь-якій формі (1988 р.), Основні принципи поводження з ув'язненими (1990 р.). Найдетальніше спеціальні загальносвітові стандарти поводження із засудженими до позбавлення волі виписані саме в Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими, роботу над якими розпочато під егідою Ліги Націй Міжнародною кримінальною і пенітенціарною комісією ще в 1926 р.

Щодо регіональних міжнародних стандартів спеціального характеру, то, на думку В. В. Стадника, на сьогодні єдиним на теренах Європи міжнародно-правовим актом регіонального характеру, який належить до цієї кваліфікаційної групи і містить спеціальні правила поводження із засудженими до позбавлення волі, є Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила [11].

Сьогодні встановлення (уточнення) основ правового статусу засуджених, основних засобів їх виправлення і ресоціалізації, регулювання праці засуджених до позбавлення волі та інші аспекти “в'язничного” буття важко уявити таким, що здійснюється без впливу міжнародних стандартів. Самі ж міжнародні стандарти містяться в міжнародних нормативно-правових актах і оголошені з метою застосування в національному законодавстві країн-учасниць договорів. При цьому сьогодні перелік основних міжнародних правових документів щодо осіб, які відбувають покарання за вироком суду, нараховує понад 30 найменувань [7].

Разом з тим, щодо вживаного в науці поняття «міжнародні стандарти» необхідно дещо зауважити. Поняття «міжнародний стандарт» є широко використовуваним національними й міжнародними інституціями при визначенні ступеня відповідності поведінки держави взятим на себе зобов'язанням [12]. Водночас, як цілком справедливо зауважують науковці, «при юридичній характеристиці нормативно-правових актів з прав людини, нерідко словосполучення «міжнародні стандарти» використовується саме для позначення цих актів, що також веде до неоднозначного розуміння терміну, отождолення його з нормативно-правовими актами, правами, обов'язками тощо. Ситуація ускладнюється ще й тим, що чинні міжнародно-правові договори також не містять легального визначення поняття міжнародного стандарту прав людини, не вказують на критерії та визначальні риси цієї категорії. Не дають належного висвітлення цієї ситуації й міжнародні організації з прав людини» [13].

У теорії права міжнародно-правові стандарти пропонують розглядати як всю систему основоположних прав і свобод людини, а також фундаментальних загально соціальних принципів, що мають універсальний і загальний характер, є єдиними для всіх держав, що приєдналися до відповідного міжнародного акту з прав людини (у разі, якщо останній є джерелом їх закріплення), і мають однаковий ступінь імперативності незалежно від того, у якій державі вони застосовуються [14]. П. М. Рабінович та М. І. Хавронюк розуміють міжнародні стандарти прав людини у вигляді певних показників цих прав, встановлених у міжнародних актах, які заохочують або зобов'язують держави [15].

Щодо розуміння міжнародних стандартів поводження з засудженими (ув'язненими), то можна констатувати похідні від загального стану розробленості цієї проблематики питання. Приміром, К. А. Автухов визначає їх як прийняті на міжнародному рівні норми, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань і діяльності органів і установ виконання покарань [7]. Таке визначення поняття міжнародних стандартів є неточним, оскільки в такій редакції “прийняті на міжнародному рівні норми, принципи і рекомендації” виступають (розшифровуються) як: а) правила поведінки (зразки, еталони), б) основоположні ідеї (керівні положення), в) поради, побажання.

Іноді, характеризуючи міжнародно-правові стандарти поводження з засудженими, науковці посилаються на міжнародні нормативно-правові акти поводження із засудженими (ув'язненими), під якими пропонують розуміти документи, спрямовані на удосконалення національного законодавства і практики у сфері виконання покарань [2]. З таким розумінням цих актів погоджуються й інші науковці.

На нашу думку, міжнародні стандарти поводження із засудженими (ув'язненими) – це не самі норми, принципи й рекомендації, а певні правила поведінки (зразки, еталони), основоположні ідеї, керівні положення та поради (побажання) урядам держав-учасниць, закріплені в міжнародних нормативно-правових актах у вигляді правових норм, принципів і рекомендацій щодо поводження з засудженими (ув'язненими). Іншими словами, норми, принципи і рекомендації є формою вираження міжнародних стандартів поводження, а не навпаки.

Узагальнюючи сучасні підходи до визначення категорії “міжнародний стандарт прав і свобод людини”, виходячи з їх основних ознак (універсальність, загальність, модельність, джерела закріплення) вважаємо можливим розглядати міжнародно-правові стандарти в сфері регламентації праці засуджених до позбавлення волі як сукупність нормативно-правових актів поводження із засудженими (ув'язненими), що містять принципи і рекомендації для країн-учасниць у сфері працевикористання осіб, позбавлених волі.

У такий спосіб доходимо висновку, що в межах нашого дослідження поняття “міжнародно–правові акти” і “міжнародні стандарти поведіння із засудженими (ув’язненими)” не слід вважати тотожними, оскільки друге похідне від першого, і співвідносяться між собою як форма і зміст.

Щодо змісту міжнародних стандартів, то Т. В. Рудник зауважує, що “міжнародно–правові стандарти закріплюють мінімальні правила поведіння з в’язнями, що забезпечують загально визнані гуманні умови тримання таких осіб і повагу до їх гідності, покликані забезпечувати захист в’язнів від неналежного поведіння, тому вони є стандартами рівня, нижче від якого не може бути встановлено, бо це призведе до порушення прав засуджених, принципу гуманізму” [12]. Здійснене дослідження, у тому числі порівняльно– правовий аналіз міжнародних стандартів і національного кримінально– виконавчого законодавства, дало змогу дійти висновку про те, що: “...фактична ситуація щодо поведіння із засудженими до позбавлення волі в Україні ще не повною мірою відповідає положенням міжнародних стандартів, існує розбіжність між фактичною ситуацією щодо поведіння із засудженими до позбавлення волі і положеннями міжнародних стандартів та національного законодавства з цих питань” [12].

У дисертації доцільним є аналіз міжнародно–правових актів, положення яких впливають (або повинні чи можуть вплинути) лише на правове регулювання праці засуджених до позбавлення волі, належну реалізацію правових норм у кримінально–виконавчій діяльності і кримінально–виконавчих відносинах. З цієї метою необхідно ретельніше вивчити зміст Мінімальних стандартних правил поведіння з в’язнями (1955 р.), урахувавши при цьому, що вони не мають статусу обов’язкових, про що йдеться у ст. 1 Правил.

Серед інших правових документів міжнародного характеру, в яких містяться рекомендації щодо праці засуджених до позбавлення волі, можна 155 також назвати Звід принципів захисту всіх осіб, затриманих чи ув’язнених у будь–якій формі, затверджений Резолюцією ГА ООН від 9 грудня 1988 р., Основні принципи поведіння з ув’язненими, ухвалених Резолюцією ГА ООН від 14 грудня 1990 р. Зокрема останній документ містить рекомендацію “створювати умови, які дають в’язням можливість займатися корисною оплачуваною працею, що полегшить реінтеграцію останніх на ринку робочої сили їх країн і зобов’яже в’язнів надавати фінансову допомогу своїм сім’ям та родичам” [11].

Європейський варіант Мінімальних стандартних правил поведіння з в’язнями був прийнятий у 1973 р. згідно з Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи (КМ РЄ) під назвою Європейські пенітенціарні правила.

Попри те, що у 2006 р. з’явилась оновлена редакція Європейських пенітенціарних правил, варто проаналізувати положення Рекомендації R(87)3 від 12 лютого 1987 р. Комітету Міністрів Ради Європи державам–членам стосовно Європейських пенітенціарних правил (старих), у яких рекомендувалося: працю в місцях позбавлення волі розглядати як позитивний елемент виправного впливу, професійної підготовки й адміністративного управління (ст. 71.1); засуджених можна зобов’язувати працювати, якщо за висновком лікаря їх фізичне і психічне здоров’я дозволяють це (ст. 71.2); ув’язненим надається достатній обсяг суспільно–корисної праці або, наскільки це доцільно, іншої цілеспрямованої діяльності з тим, щоб вони були зайняті нею протягом нормального робочого дня (ст. 71.3) [16].

Зауважимо, що Рекомендації R(87)3 від 12 лютого 1987 р. викладені саме для адміністрації пенітенціарних закладів – як певні уявлення чи побажання для урахування в пенітенціарній діяльності при залученні засуджених до праці.

А. П. Гель, порівнюючи два міжнародно–правові акти (ООН і РЄ) з однакових питань, звернув увагу на певні відмінності положень (старих) Європейських правил та Мінімальних стандартних правил ООН щодо організації праці засуджених. З його висновком необхідно погодитись, адже Мінімальні стандартні правила ООН у ст. 71.1 передбачають, що праця в’язня не повинна завдавати йому страждань, у той час як у ст. 26 Європейських пенітенціарних правил (1987 р.) праця в місцях позбавлення волі розглядалася як позитивний елемент внутрішнього режиму, який ніколи не можна застосовувати як покарання.

Порівняння двох редакцій Європейських пенітенціарних правил необхідно підтримати думку А. П. Геля, який зауважує: “на відміну від попередньої, оновлена редакція Правил (2006 р.) основний акцент робить не на організації управлінської діяльності пенітенціарних установ, а на забезпеченні неухильного дотримання прав людини під час відбування засудженими покарання у виді позбавлення волі, створенні належних умов для нормальної життєдіяльності засуджених, їх виправлення та ресоціалізації” [11].

Підтримуємо думку А. П. Геля і стосовно того, що Європейські пенітенціарні правила враховують усі сучасні тенденції у сфері поведіння з ув’язненими. Вони підтверджують систему традиційних людських цінностей та позитивну виховну роль пенітенціарних служб, які спрямовують свою діяльність на соціальну реінтеграцію кожного засудженого в суспільство” [11].

На жаль, Європейські пенітенціарні (в’язничні) правила, як і Мінімальні стандартні правила ООН, для країн–членів не мають обов’язкового статусу. Але вони визнані більшістю європейських держав як взірцевий кодекс поведіння з ув’язненими, у тому числі засудженими до позбавлення волі, і як такий продовжує їх імплементацію в національне законодавство держав сучасної Європи.

Загалом можна зробити висновок, що новітнє кримінально–виконавче законодавство України щодо порядку і правил працевикористання засуджених до позбавлення волі розробляли, приймали і вдосконалювали, переважно, під впливом міжнародних стандартів поведіння з в’язнями. Міжнародно–правові акти, що регулюють умови праці засуджених до позбавлення волі, розглядаються як підсистема міжнародних нормативно–правових актів поведіння із засудженими (ув’язненими), що містять норми, принципи та рекомендації для країн–учасниць з питань використання праці осіб, позбавлених волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Львовчик В.А. Нормативно–правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі: автореферат дис. к.ю.н. (12.00.08) / НАВСУ. – К., 2002. – 18 с.

2. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – Київ: Атіка, 2010. – 752 с.
3. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 “Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право” / П. Л. Фріс. – Київ, 2005. – 36 с.
4. Оніка Л.П. Міжнародні стандарти поводження із засудженими жінками та їх імплементація в законодавство і практику виконання кримінальних покарань в Україні / Л.П. Оніка //Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки. – 2014. – Вип. 6–1. Том 3. – С.153– 157.
5. Богатирьов І. Особливості підготовки фахівців для пенітенціарної системи України [Текст] / І. Богатирьов, В. Половець // Вища школа. – 2002. – N2/3. - С. 65-71.
6. Конопельський В. Я. Про поняття та зміст міжнародних стандартів з питань диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі / В. Я. Конопельський // Право і суспільство. – 2014. – № 5–2. – С. 282–286.
7. Кримінально-виконавче право: підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. – Харків: Право, 2015. – 392 с.
8. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») // Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій, Українсько-американське бюро захисту прав людини, Амстердам; Київ, 1996. – 387 с.
9. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація №R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць: прийнята 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Міністрів. – Донецьк : Донецький меморіал, 2010. – 32 с.
10. Кримінально-виконавче право: підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. Х. Степанюка. – Харків: Право, 2006. – 256 с.
11. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб. / А. П. Гель [та ін.]; за ред. А. Х. Степанюка. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.
12. Рудник Т.А. Реалізація принципу гуманізму при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право”/ Т.А. Рудник; ААУ. – Київ, 2010. – 22 с.
13. Руднева О. М. Поняття та ознаки міжнародних стандартів прав і свобод людини / О. М. Руднева // Держава і право. – Випуск 49. – С. 17–22.
14. Руднева О. М. Міжнародні стандарти прав людини та їх роль в розвитку правової системи України: теоретична характеристика: автореф. дис. докт. юрид. наук 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / Руднева Олександра Миколаївна; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2011. – 36 с.
15. Рабинович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабинович, М. І. Хавронюк. – Київ: Атіка, 2004. – 464 с.; Рабинович П. М. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти / П. М. Рабинович // Вісник Академії правових наук України. – До 10-тиріччя Академії правових наук України. – С. 114.
16. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями / Упоряд. О.І. Шинальський, В.Г. Неділько, І.О. Артеменко та ін. – Київ: АННА-Т, 2008. – 502 с.